
Krešimir Petković:
**Država i zločin: interpretacijska analiza kaznene politike
u Republici Hrvatskoj**

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Grdešić

Datum obrane: 30. svibnja 2011. na Fakultetu političkih znanosti

Povjerenstvo za obranu: prof. dr. sc. Zoran Kurelić, predsjednik

prof. dr. sc. Ivan Grdešić

prof. dr. sc. Ognjen Čaldarović

Doktorska disertacija Krešimira Petkovića* pod naslovom “Država i zločin: interpretacijska analiza kaznene politike u Republici Hrvatskoj” iskazuje bogatstvo znanstvene inspiracije i inovativnost u znanstvenoistraživačkom radu, kako u smislu izbora teme tako i u načinu njezine analize i interpretacije. Odlikuje se bogatstvom teksta, teorijskih poticaja, asocijacija, izvora i literature (više od 700 stranica teksta, 50 stranica navedene literature, 984 citirane jedinice).

Predmet je disertacije kaznena politika prema nasilnim zločinima u tranzicijskoj Hrvatskoj, ne u užem penologijskom smislu, već u širem kaznenopravnom i kriminologijskom smislu javne politike suzbijanja jedne vrste kažnjivog ponašanja, naime one “protiv života i tijela”. Promjene u kaznenoj politici prema nasilnim zločinima Petković objašnjava pomoću pojmova suverene moći i disciplinarne moći. Između ostaloga, razmatra kako su suvremeni diskursi kaznenog prava i diskursi kriminologije, sociologije delinkvencije i socijalne pedagogije djelovali kao instrumenti politike za suzbijanje i oblikovanje nasilja u tranzicijskom društvu. Kako bi izbjegao zabune o “pripadanju” teme disertacije političkoj znanosti, Petković smatra da je odabrana pojmovna shema – *par excellence* politologijska jer povezuje moć i politiku, javne politike s funkcioniranjem moći – koja se može istraživački primijeniti u interpretacijskoj analizi suvremene kaznene politike u Hrvatskoj.

* *Krešimir Petković*, znanstveni novak na Fakultetu političkih znanosti, asistent na predmetima Politički sustav Hrvatske i Političko odlučivanje.

Opća polazna hipoteza rada jest da je rat u kojem se hrvatska država našla početkom 1990-ih dodatno pojačao funkcioniranje obrazaca suverene moći u fukovskom smislu. Abolicija i puštanja iz zatvora, političke intervencije u policiju i pravosuđe, nekažnjena politička ubojstva i brojni brutalni nasilni zločini značili su raspadanje mehanizama disciplinarne moći. Obrasci djelovanja nove suverene moći bili su povezani s privremenom uspostavom tranzicijskog “toleriranog bezakonja” koje se nije percipiralo kao politički problem. Nakon što je prestala drama rata i početaka suverenosti, dolazi do rekonstitucije disciplinarnih mehanizama u Hrvatskoj i tada se, prema Petkoviću, ukazuje sasvim novo stanje mirnodopskog nasilja koje pojačavaju mediji i koje postaje politički problem. Organizirani kriminal, nasilje u školi, nasilje na ulici, nasilje u obitelji, nasilje nad ženama – sve to postaje politička tema. Država je uspostavljena i trebalo je ukrotiti populaciju, smanjiti razinu kaosa.

Inovativna dimenzija disertacije nije samo u primjeni interpretacijske i diskurzivne analize, već možda i više u izboru predmeta istraživanja – kaznene politike. Zašto je kaznena politika uopće tema politologijske disertacije? Za Petkovića, razlozi su bavljenja politologije kaznenom politikom predmetni, metodologijski i tradicijski. Predmetno, kaznena je politika, kako joj ime kaže, “politika” koja djeluje u složenom institucionalnom aparatu s interakcijama političkih diskursa što čine kaznenu politiku politikom *par excellence*. Kao takva ona postaje predmet istraživanja politologa. Njezina su počela politička, njezini su ishodi politički, a ulog je ljudski život u idealnoj političkoj zajednici bez nasilja. Metodologijski gledano, analiza diskursa primijenjena u političkoj znanosti, koja istražuje specifično političku ulogu diskursa, odlična je “oprema za analizu kaznene politike” u području kojim uvijek kolaju različite političke naracije o zločinu i kazni. I treće, tradicijski, postoji tradicija politologijske analize kaznene politike i nasilja ili barem tradicija interdisciplinarnih studija u kojima su u analizi kaznene politike i upotrebe nasilja sudjelovali politolozi te u kojima je važnu ulogu imao politologijski diskurs (npr. Otto Kirchheimer). Smatramo da takva argumentacija, iscrpno izvedena u samom radu, legitimira Petkovićev istraživački izbor i primijenjenu metodu.

Petkovićeva je početna hipoteza da je u okolnostima rata i nastajanja države u Hrvatskoj uspostavljeno nešto slično Foucaultovu poretku suverene moći koja proizvodi nasilje nad tijelima. Postojala je pretpostavka da poredak neće moći djelovati sasvim otvoreno s obzirom na povijesne i komparativne okolnosti, ali će zato ritualno i politički legitimirano nasilje prebaciti u neformalne okvire. Jednom kad je taj poredak povijesno oslabio, stvorila se pretpostavka dramatizacije nasilja koje je prethodni poredak moći činio normalnom i prividno ne-političkom pojavom. Prema toj hipotezi, nasilje nije postalo politički problem zato što se promijenio intenzitet ili učestalost njegove pojave, nego zato što su se promijenili diskurzivni i politički

okviri njegove interpretacije. Normalizacija suverene moći mogla se vidjeti kroz smanjenje arbitrarnosti politike pomilovanja trojice predsjednika, ali i kroz neke druge njihove poteze. Suverena je moć, na kraju tog procesa, svedena u formalne i protokolarne okvire. Novi je poredak moći bio idealna podloga za kazneni zaokret. U novim su se okolnostima pojavili neoliberalni kazneni zahvati koji uz oštrije kazne nastoje i uštedjeti te rasteretiti sustav koji ne može apsorbirati povećanu kaznenost. Komparativna analiza i istraživanje hrvatskog slučaja potvrdili su postavljenu hipotezu.

Rad je strukturiran u četiri poglavlja i zaključak. U uvodnom se poglavlju određuje predmet istraživanja te se obrazlaže širi, politologijski pojam kaznene politike prema nasilnom zločinu koji se koristi u radu. Objašnjavaju se, također, teorijski i disciplinarni okviri analize koji se, prema Petkoviću, nalaze u interpretacijskoj i diskurzivnoj analizi unutar političke znanosti i analize javnih politika.

U drugome se poglavlju Petković bavi metodologijskim problemima i podrobno obrazlaže teorijsku matricu koju koristi u radu. U njemu, prvo, detaljno prikazuje Foucaultovu genealogijsku analizu, njegovu tipologiju moći i mogućnosti njezine primjene, a zatim se bavi obrazlaganjem diskurzivnih mehanizama koje će tražiti u analiziranom materijalu. Oni sežu od jednostavnije politike "stilskih" figura (metafore, metonimije, političke upotrebe brojeva) pa do složenijih koncepata koji se koriste u analizi politika, poput diskurzivnih koalicija (Hajer). Na kraju ovog poglavlja Petković elaborira hipoteze o odnosima moći i njihovu utjecaju na kaznenu politiku u Hrvatskoj.

S obzirom na to da smatra da je nemoguće analizirati kaznenu politiku u Hrvatskoj bez odgovarajućeg komparativnog konteksta, Petković se u idućem poglavlju upušta u možda i pretjerano ambiciozan pothvat analize diskursa o kaznenoj politici na različitim razinama. Prvo prikazuje različita shvaćanja o zločinu i kažnjavanju u popularnoj kulturi, književnosti i filmu, oblikovanja kaznene politike u religijskim diskursima i političkoj teoriji, usredotočujući se posebno na Hobbesa i Beccariu kao utemeljitelje modernih okvira za kaznenu politiku. Zatim prezentira sučeljavanje lijevih i desnih diskursa u akademskoj kriminologiji, pokazujući njihov povijesni razvoj i suvremene trendove. Nakon toga upušta se u povijesnu analizu različitih epizoda kaznene politike, poput politike mučenja, "rađanja" suvremenog zatvora i paternalističke politike prema mladima. Najopsežniji dio poglavlja odnosi se na prikaz komparativne kaznene politike, donoseći najprije analizu država i regija, primjerice temeljitu analizu SAD-a kao "penalne demokracije i zapadnog gulaga", prikaz povećanja kaznenosti i porasta zatvorskih populacija u europskim državama ili odbacivanje mistifikacija kulture u kaznenoj politici na primjeru analize kaznene politike u Kini i Japanu. Taj dio poglavlja također donosi analizu različitih "transnacionalnih normativnih režima" poput konvencija UN-a, Vijeća Europe ili sve na-

glašenijeg oblikovanja kaznene politike od strane Europske Unije, prema kojima je Petković skeptičan jer su “daleko od tijela”. Na kraju poglavlja Petković pokušava analizirati postoji li “kazneni zaokret”, u smislu kulture kontrole (Garland), neoliberalne kaznene države (Wacquant) ili upravljanja preko zločina (Simon). Veoma bogat prikaz sažima se tonovima pomalo pesimistične antropologije čovjeka koji može biti opasan i sklon nasilju, no koje se ne može realizirati izvan potrebnog političkog konteksta. To možda dobro sažima Hobsbawmova rečenica, koju Petković navodi u jednoj od bilježaka na kraju poglavlja, da se mladići koji oslobađaju svoju energiju na sportskim igralištima mogu ponašati potpuno različito “kad države propadaju, kada svoje moći mogu pokazati kalašnjikovom”. Petkovićeva je poanta pokazati da su se u Hrvatskoj realizirale pretpostavke takve politike koje su pojačale nasilje, istovremeno ga učinivši politički nevidljivim. Premda je Petkovićev ambiciozni pristup pohvalan i njegova poanta važna, dojma smo da je komparativno poglavlje ipak pretjerano opsežno i da se moglo fokusirati izvesti. Kaznena politika surā u Kuranu ili filmova Larsa von Triera svakako je važna, kao i politika šibanja u Singapuru, nasilja u Kulturnoj revoluciji ili diskursa u vezi s autoritarnim političkim ubojstvima u Meksiku, ali nije presudna za analizu hrvatskog slučaja. No doista eruditsko bogatstvo materijala kompenzira to što Petković, kako ovo poglavlje pokazuje, pati od određene “diskurzivne disperzije pažnje”.

U glavnome poglavlju, u kojemu analizira razvoj kaznene politike u Hrvatskoj u razdoblju od 1990. do 2010, Petković prvo trasira diskurse i strukture duljeg trajanja poput kaznenoga prava i socijalne pedagogije kako bi pokazao osnovne okvire funkcioniranja kaznene politike koji nisu bili sasvim dokinuti, nego ozbiljno narušeni u vrijeme rata. U drugom dijelu pokazuje neformalnu kaznenu politiku suverene moći i način na koji je ona bila isključena u političkom diskursu. Arbitrarna politika pomilovanja, politička ubojstva, pa i mučenja, djelomična kriminalizacija vojske i politizacija pravosuđa, kako Petković tvrdi, operirali su u “tišini političkog diskursa”. Ukratko, razina nasilja bila je znatno veća nego danas, ali to se politički nije vidjelo. U trećem dijelu Petković obrazlaže posljedice djelovanja tog poretka koje su se očitovale, između ostaloga, u razvoju nasilnog organiziranog kriminala, ali i postojanju opasne militarizirane populacije koja je difuzno otpuštala nasilje u društvo, realizirajući se u stupcima crne kronike. U četvrtom dijelu Petković analizira promjene u kaznenoj politici na razini brojnih reformi kaznenog zakonodavstva, pokazujući polagano povećanje kaznenosti propisa nakon 2000, ali i promjenu uloge tužiteljstva u kaznenoj politici, kako predviđa Simonov koncept upravljanja preko zločina. U petom se dijelu poglavlja prikazuje problematika blage, ali ponajviše spore politike sudskih presuda, koja prati cijelo promatrano razdoblje i ne ostavlja dojam ozbiljnog shvaćanja nasilja. Poseban dio poglavlja Petković posvećuje jačanju disciplinarne moći, koja se povezuje s politikom europeizacije. On tvrdi da je

djelovanje suverena u ratu zamijenio niz regulacija i propisa te postupna uspostava čvršćih disciplinarnih okvira. Posebni su dijelovi poglavlja zatim posvećeni politici prema maloljetnicima, nasilništvu "huligana" i razvoju politike zatvora. Ti paralelni segmenti pokazuju kako se kaznena politika prema nasilnim zločinima značajno postrojila, ili kako pokazuje sve naglašenije tendencije u tom pravcu, no Petković istovremeno pokazuje kako se u nju uvode alternativne kazne i kako se u njoj pojavljuju ekonomska razmatranja. Funkcija je tih analiza pokazati kako se promijenio poredak moći, pa se, u novim disciplinarnim okvirima, nasilje koje se u bivšem poretku moći držalo "normalnim" polagano profiliralo kao politički problem štedljivoga discipliniranja populacije. Posljednji dio poglavlja Petković posvećuje analizi diskursa samih nasilnika kako bi pokazao kako se oni samointerpretiraju, na razini "implicitnih teorija" o vlastitu ponašanju. Petkovićeva analiza obiluje brojnim zanimljivim primjerima u kojima se analiziraju diskurzivni mehanizmi povezani s politikom, poput primjerice depolitizacije nekih zločina kroz crnu kroniku ranih 1990-ih, prikaza sučeljavanja lijevih i desnih diskursa u različitim slučajevima nasilja mladih ili, primjerice, pomaka od "kapilarnog funkcioniranja" nasilja iz mržnje u sjeni funkcioniranja suverene moći do njegove strože penalizacije.

U zaključku Petković sažima rezultate analize te sugerira jedan prijedlog promjene kaznene politike prema nasilnim zločinima. Njegova je poanta da je, ako se nasilje već percipira kao politički i disciplinarni problem, veoma važno razdvojiti kaznenu od socijalne politike, jer ako se u okvirima kaznene politike vodi socijalna politika, što je prema Petkoviću jedan od glavnih problema maloljetničkog pravosuđa, to ima razorne disciplinarne posljedice u kojima se loša socijalna politika kombinira s gotovo nepostojećom kaznenom politikom. Međutim, Petković pritom smatra da je od strože i istaknute penalizacije nasilja možda važnije njegovo *brže* i *efikasnije* penaliziranje. Taj prijedlog on detaljno prikazuje na pet razina, zaključujući da se on "ne pleće u birokratskoj iluziji rješavanja uzroka zločina", što je pretpostavka socijalne politike. Petković svoju završnu vježbu u žanru analize "za" kaznenu politiku završava pomalo ironično, na što ga vjerojatno obvezuju vlastite metodologijske postavke, ističući da je to "samo priča, još jedan kazneni diskurs u opticaju".

Disertacija donosi veliku količinu raznolike materije o istraživanom slučaju, uključujući i povijesnu i komparativnu perspektivu, te uspješno dovodi do potvrde originalne hipoteze o politici i nasilju u promatranom razdoblju. Petkovićev je prinos u novom razumijevanju kaznene politike u Hrvatskoj od razdoblja njezina osamostaljenja do danas.

Sekundarni doprinos jest u disciplinarnom i poddisciplinarnom kontekstu. Ovo je prva politologijska analiza kaznene politike u Hrvatskoj. Rad nije pružio samo inovaciju u izboru predmeta, nego i teorijsku i metodologijsku inovaciju. Petković

je pokazao da je moguće primijeniti jednu varijantu Foucaultove genealogije i u okvirima analize diskursa kao kreativno oruđe analize javnih politika. Time se rad nadovezao na izvornu Lasswellovu tradiciju znanosti o javnim politikama koja je isticala da istraživanje javnih politika treba biti interdisciplinarno i multimetodsko.

Glavno je ograničenje disertacije, kako smo nagovijestili, u previše opsežnom zahvatu građe povijesnog, komparativnog, ilustrativnog ili medijskog porijekla. Premda je riječ o diskurzivnoj analizi koja zahtijeva veliku količinu "materijala", čini nam se da su se glavne hipoteze mogle testirati i dokazati i na manje ekstenzivnom materijalu, zbog čega čitatelj stječe dojam da se argumentacija ponekad gubi u stotinama stranica paralelnih naracija. Autor je trebao biti stroži prema analiziranom predmetu smanjujući širinu pristupa i koncentrirajući se na glavnu argumentaciju. Zbog toga mjestimice dolazi i do ponavljanja argumentacije i temeljnih polazišta. Ako se autor odluči na objavljivanje knjige, trebat će radikalno smanjiti količinu teksta, koncentrirajući se na najrelevantnije komparativne slučajeve i ilustrativne primjere.

Najvrednije u disertaciji, osim eruditske interpretacije brojnih teorijskih pristupa, empirijskih slučajeva i ilustracija, jest predmetna i metodologijska inovativnost rada koja potvrđuje doktorski rad kao znanstveni doprinos. Autor je uspješno razvio hipotezu o genealogiji hrvatske kaznene politike, analizirao je diskurzivnim pristupom te uvjerljivo izložio svoje nalaze, premašivši pritom očekivanja i standarde hrvatske politologije. Inovativnost donosi troškove koji su u disertaciji vidljivi, ali koji ne umanjuju njezinu kvalitetu. Od mladih znanstvenika očekuje se ne samo otvaranje novih tema nego i kreativnost u metodologijskom pristupu, što je Petković nedvosmisleno i pokazao.